

QUBA XALÇASI

Verdiyeva Esmira Hüseyn qızı

Gəncə Dövlət Universiteti

Verdiyevaesmira@mail.ru

Xülasə: Xalçalardakı bəzək elementləri xalqımızın erkən dini-mifoloji və mistik təsəvvürlərini əks etdirir. Hər bir xalçanın öz bədii quruluşu olduğu kimi, hər bir naxışın da öz mənası və yozumu vardır. Bu, məkanın canlı təbiətini rənglərin və naxışların dili ilə özündə yaşadan xalçalarda şər qüvvələrdən qorunmaq, xeyir-bərəkət, müqəddəslik simvolu olaraq toxunan rəmzi işarələr, "buynuz", "miqrız" (qayçı), tənək yarpaqları, çiçəklər, "sacayağı", dəvə, ikibaşlı bərbədənli, başıtacılı mifoloji quşlar, "əjdaha" kimi əfsanəvi obrazlar və s. incə ilmələrin dili ilə bəzən göllərin əhatəsində, bəzən isə rapportlar şəklində təkrarlanaraq ahəngdarlıq yaradır. Quba xalça məktəbinə Azərbaycanın qədim Dərbənd şəhəri və kəndlərində yaşayan azərbaycanlıların toxuduqları xalçalar da daxildir.

Açar sözlər: xalça məktəbi, kompozisiya, səkkizguşəli ulduz, ecazkar naxışlar

Ключевые слова: ковровая школа, композиция, восьмиконечная звезда, чудесные узоры

Keywords: carpet school, composition, eight-pointed star, wonderful patterns

Quba qrupuna daxil olan klassik xalçalar yığcam kompozisiyaları ilə seçilir. Qubada toxunan bəzi uzunsov xalçalar ritmik şəkildə təkrarlanan səpmə ornamentlərlə bəzədilir. Quba xalçalarında naxış həlli müxtəlifdir. Bu ecazkar naxışlar xalçaların emosional təsir gücünü artırır.

Quba xalçalarında toxunan naxışlar bir qayda olaraq həndəsi, eyni zamanda ornamental bədii üslubda icra edilir. İnanclar, ayınlar, miflər, ən qədim yazılar, Tanrı, sokral dünya, kainat haqqında fəlsəfi düşüncələr, ibadət, insanların yaşam tərz-i - budur həndəsi naxışların simvolik anlamı. Bu gün Quba xalçalarında qan yaddaşından irəli gələrək toxunan qədim Orxon-Yenisey yazılarının izləri özünü göstərir. Qubanın "Qımıl", "Qonaqkənd", "Sırt-Çiçi" və s. xovlu xalçalarında, əsasən, haşiyə zolaqlarında tez-tez rast gəlinən çarpaz "X" formalı həndəsi elementlər qədim türk əlifbasında "Di" səsini ifadə edir. Tarix boyu təkmilləşərək günümüzədək gəlib çatmış bu naxışlar artıq xalqımızın özünüifadəsi simvoluna çevrilmişdir.

Üçbucaq, romb, çərxi-fələk, dolanbac, səkkizguşəli ulduz kimi həndəsi naxışlar Quba xalçalarında ənənəvi olaraq nəsil-dən-nəslə keçərək damğalar şəklində geniş yayılmışdır.

Quba xalçalarını bəzəyən çoxsaylı naxışlar içərisində qadın, uşaq və kişi obrazlarına rast gəlmək mümkündür. Bu motivlər xalçada yalnız köməkçi element olaraq daraqla yun darayan və ya körpəsi ilə əl-ələ tutmuş qadın, yaxud ailə üzvlərinin tam birgə qrupu kimi vahid süjet şəklində toxunur.

Quba qrupunda toxunan xovlu və xovsuz xalçalar üzərində çox vaxt abstrakt şəkildə zoomorf elementlərdən də istifadə edilir. Bu, əsasən "Əjdahalı" xovlu və sumax xovsuz xalçalarında istifadə edilən abstrakt motivlərdir. "Əjdaha" elementi türk xalqları arasında çox geniş yayılmışdır. Bir çox xalça kompozisiyalarında ona rast gəlmək olar; çox zaman çarpaz şəkildə kəsişən zolaqların arasında bəzən sivri formalı açıq şəkildə ara sahənin yerliyində naxışların arasında toxunur. Yerləşmə yerindən və formasından asılı olmayaraq bütün kombinasiyalarda "əjdaha" palmetlərin ətrafında qoruyucu tərzdə toxunur. Palmet həyatı təmsil edən çiçəkdir, demək ki, əjdaha da bu həyatı mühafizə edən müqəddəs obrazdır.

Quba qrupuna aid olan xalçalarda çox maraqlı kalliqrafik yazıların həndəsiləşdirilmiş bəzəklərə keçməsi də müşahidə edilir. Bu növ xalça üzərindəki yazılara "Qədim minarə"

DOI:10.30546/gdu.2023.355-358

kompozisiyası yaxşı nümunədir. Xalçanın bütün daxili səthini tutan uzunsov gölün haşiyə zolağı boyu ərəb kalliqrafıyası ilə "Allah" kəlməsi ardıcıl şəkildə toxunub. Eyni yazı tərzində olan naxışlara Quba qrupu xalçalarının bir çoxunun haşiyə zolağında istifadə edilmiş "kufi" elementlərini də daxil etmək olar.

Yumşaq, keyfiyyətli və parlaq yunu ilə xalçaya zəriflik effekti verən, onu daha yaraşığıl edən isti rəng ahəngidir. Nar və qoz qabıqları, heyva, tut ağacının yarpaqları, palıd ağacının kökü və s. Bitkilərdən alınan rənglər öz davamlılığı, şəffaflığı ilə xalçanı daha canlı göstərir.

Quba qrupuna daxil olan xovlu və xovsuz xalçalarda sıxlıq 1dm^2 -də 40x55, 30x60, 35x55, 38x50, 40x45, 40x60, 35x70 olub, ənənəvi xalq üsulu əsasında toxunmuş bu xalçalar "Bilici", "Qaraqaşlı", "Mollakamallı", "Pirəbədil", "Təkyə", "Uqah", "Zeyvə", "Şahnəzərli", "Rukal", "Quruş", "Zeyid", "Qırız", "Həsənqala", "Dum kilim", "Afurca", "Çiçi", "Alpan", "Cimi", "Hacıqayıb", "Qımıl", "Ördüc", "Yerfi", "Xaşı" və s. yüzdən artıq çeşninin saysız imitasiyasından alınan sənət əsərləridir. Qubanın xovlu və xovsuz xalçaları əsasən 170x120, 125x100, 190x140, 240x140, 150x100, 260x130, 330x170, 300x170 və 390x300 sm ölçülərində olur.

Quba xalça qrupu xovlu xalçalarla yanaşı ərşi spirallı sadə keçirtmə yolu ilə toxunan palaz və qarşılıqlı dolama (mürəkkəb sünbül) üsulu ilə toxunan sumax kimi seçilən xovsuz xalçalarını istehsal edildiyi bölgə kimi də şöhrət qazanmışdır. Məişətdə geniş istifadə edilən xalça məmulatlarından xurcun, məfrəş, heybə, aral, çanta, çul, duzqabı və s. öz toxuna texnikası, bədii tərtibatı ilə bölgənin bədii ənənələrini əks etdirirlər. Hacıqayıb, Möhüc, Qımıl, Qırız, Söhüb, Təngəaltı, Xaşı, Yerfi, Çiçi, Ördüc, Düztahir, Gədəzeyxur, Hil, Laza, Mucuq, Piral, Yasab, Yuxarı Tahircal, Zuxul, İmamqulukənd, Əniq, Digahoba, Həsənqala (Xaçmaz), Nərcəcan, Seyidlər (Xaçmaz), Susayqışlaq (Xaçmaz), Xuray, Zuxuloba, Çarxı, Çaxçaxlı, Dağ Bilici, Düz Bilici, Hacıqaraqaşlı, Mollakamallı, Pirəbədil, Pirəmsən, Rəhimli, Sumağava, Təkyə, Uqah, Zağlı, Zeyvə (Şabran), Zöhrəm, Şahnəzərli, Əmirxanlı (Şabran) kim

Şirvan xalçaları

Şirvan xalçaları istehsal texnologiyası görə xovsuz və xovlu, bədii (naxış) xüsusiyyətlərinə görə isə süjetli və süjetsiz növlərə bölünür. Şirvanın xalçaçılıq mərkəzləri Şamaxı, Ağsu, Kürdəmir, Hacıqabul, Ağdaş, Göyçay, Zərdab, İsmayilli, Şəki, Qax, Qobustan, Ucar rayonlarının bir sıra kəndlərini əhatə edir. Qəbələ və Salyan xalçaları texniki və bədii cəhətdən Şirvan xalçalarının eyni olduğu üçün onları da bu qrupa aid edirlər.

Şirvanın ən böyük xalçaçılıq mərkəzi Şamaxı şəhəri və onun ətrafında yerləşən qəsəbə və kəndlər olmuşdur.

Şirvanın xalçaçılıq mərkəzlərindən olan Göyçayda xovsuz və xovlu texnika ilə xalça və xalça məmulatları toxunmuşdur. Digər xalçaçılıq mərkəzlərindən olan Kürdəmirin "Şilyan", "Kürdəmir" və "Sor-sor" adlanan xalçaları çox məşhurdur.

Ucarın Yuxarı Şilyan kəndində tarixən xalça toxunmuş və bu sənət qorunub saxlanmışdır. Zərdabda əhalinin məişət tələbatını ödəmək məqsədilə xovlu və xovsuz xalçalar toxunmuşdur.

Qobustan rayonu da tarixən Azərbaycanın ən qədim xalçaçılıq mərkəzlərindən biri olmuşdur. Bu rayonun "Nabur", "Mərzə", "Ərçiman", "Qobustan", "Şüyan", "Xilə", "Məkkə-Mədinə", "Qəşəd", "Bico", "Şamaxı", "Pirhəsən" adlanan xovlu xalçaları, kilim, palaz, zili kimi xovsuz xalçaları və xalça məmulatları çox məşhurdur. Ölçüləri isə 170x90, 150x100, 300x170, 300x190, 200x150, 180x120, 300x200, 340x190, 220x130 sm aralarında olur.

Qoyun, bəzən isə dəvə yunundan, yaxud ipək və pambıq tərkibli iplərdən toxunan xalça məmulatlarının əsas toxunma mərkəzi Qobustan kəndi olmuşdur. Qobustanda toxunan xalçalar incə, parıltılı, yumşaq və nazik olurdu. Toxucular bu tip xalçaları "taxta" adlandırırdı.

Şirvan xalçalarının kompozisiya və ornamentlə yanaşı, üçüncü bədii xüsusiyyəti onun kolorit həllidir. Rəng amilinin böyük əhəmiyyətə malik olduğu danılmaz faktdır. Hər hansı digər əşya kimi xalçalar da, ilk növbədə, rəng və işıq kontrastları sayəsində diqqəti cəlb edir. Şirvan qrupunun xovlu xalçalarında rənglər politrasi bir qədər fərqlidir. Bəzi xalça növləri, məsələn, "Qobustan" xalçaları üçün ara sahə fonu, demək olar ki, mütləq ağ və ya tünd-göy rəngdə olur. "Qobustanın" xalçalarında ana (əsas) haşiyə qırmızı, ağ, sarı və hətta ara sahə ilə analoji tünd-göy rənglərdə ola bildiyi halda, istər ara sahənin, istərsə də haşiyələrin əsas ornamentləri və doldurucu elementləri üçün ağ, qırmızı, sarı, göy, yaşıl, tünd- göy, mavi rənglərdən istifadə edilir. Bəzi xalçalarda ara haşiyədə ağ, sarı, qırmızı rənglər üstünlük təşkil edir. İstər ara sahənin, istərsə də ana və bala haşiyələrin ornamentləri və elementləri, onların konturları üçün, əsasən, "Qobustan" xalçalarında olan rənglərdən istifadə edilir.

Şirvan xalçalarının rəng xüsusiyyətlərini ümumiləşdirərək aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar: həmin xalçaların əksəriyyətinin ara sahə fonu tünd-göy rənglidir. Hərçənd ki, bunlardan ara sahə fonu ağ, mavi, qırmızı, sarı, qara və hətta (çox az hallarda) başqa rənglərdə olanlarına da rast gəlinir. Əsas ara haşiyə fonunda sarı, ağ və qırmızı rənglərə üstünlük verilir.

Tünd-göy, göy, mavi, sarı və s. rənglərə nisbətən az təsadüf edilir. Ara sahə fonu üçün tünd-göy rəngdən istifadə edildikdə ara haşiyə fonu çox zaman sarı, yaxud, qırmızı rəngdə olur. Bütün qalan rənglərin ara sahə fonunun tünd-göy rəngi ilə uzlaşdırılmasına çox az rast gəlinir. Burada bütövlükdə kontrastlı rəng uzlaşmaları üstünlük təşkil edir.

Şirvan xalçalarında ara sahə və ara haşiyə fonlarının eyniliyi də (az-az hallarda olsa belə) müşahidə edilir. Ara sahə fonunun onun üzərində əsas motivlərin fonu ilə uzlaşdırılmasında da kontrastlıq saxlanılır. Tünd-göy fonda həmin motivlər çox zaman sarı, ağ və yaxud qırmızı rəngli olur. Mavi, göy, yaşıl rənglər nisbətən az işlədilir. Qalan rənglərə, ümumiyyətlə, az təsadüf edilir. Ara sahə elementlərinin rəngi, əsasən, ağ olur. Gözmələrdə isə qara və qırmızı rənglərə üstünlük verilir. Ara haşiyənin elementləri çox zaman qırmızı rəngdədir, lakin bunların sarı, mavi, ağ və tünd-göy rəngdə olması hallarına da tez-tez rast gəlinir. Digər rənglərdən burada çox az istifadə edilir. Şirvan xalçalarının kiçik haşiyə, mədaxil və zəncirə elementlərində ən geniş rəng çalarından istifadə olunmuşdur. Şirvan qrupu xalçalarında insan, heyvan təsvirlərinə, məişət əşyaları və şərti elementərin təsvirinə daha tez-tez rast gəlmək olar. Bəzi haşiyə ornamentlərində memarlıq ornamentlərinə də rast gəlinir.

Beləliklə, Şirvan qrupunun hər bir konkret xalçasında rəng ahəngdarlığı yaradılması özünəməxsus şəkildə həll olunur. Bu hal digər istehsal mərkəzləri və onların məntəqələrinin əksər xalçalarında da özünü göstərir.

Şirvan qrupuna daxil olan xalçalar Göylər, Ərçiman, Ərəbqədim (Şamaxı), Namazgah, Qalacıq (İsmayıllı), Topçu, Zeyvə (İsmayıllı), Zərgəran, Bico, Kal- va, Padar, Pirhəsənli, Qaraqaşlı (Ağsu), Təklə (Ağsu), Ərəbuşağı, Alpout (Göy- çay), Qarabaqqal, Qaraməryəm, Qarayazı, Çayarxı, Şahsoltanlı, Şıxəmir, Aşağı Nemətabad, Eymur, Kotanarx, Malay, Pirəzə, Qaradeyin, Əmirarx, Cəmcəmli, Cəyirli (Qobustan), Dərəkənd (Qobus- tan), Lilmilli, Nabur, Poladlı (Qobustan), Qurbançı, Təklə (Qobustan), Çelov, Çu- xanlı (Qobustan), Şıxzahırlı, Ərəbqədim (Qobustan), Ərəbşahverdi (Qobustan), Ərəbşalbaş kimi kəndlərdə toxunur.

Ədəbiyyat

1. Vidadi Muradov. Azərbaycan xalçaları. Qarabağ qrupu. Bakı: Elm, 2010, 272 s.
2. Bakı, Şirvan, Quba xalçaları Bakı "Ziya" 2013-176 səh.
3. Bakı xalçaları (yeni çeşniler) Zirə Mədəniyyət Mərkəzi - Eko-Park. Bakı xalçaları. 2018-ci il. 276 səhifə, 2007 Paris, 152 səh

ГУБИНСКИЕ КОВРЫ

Вердиева Есмира Гусейн кызы

Резюме

Классические ковры входящие в Губинскую группу отличаются компактными композициями. Некоторые длинные ковры сотканные в Губе в ритмическом порядке украшаются рассыпчатыми орнаментами. Узоры на Губинских коврах различные. Эти изумительные узоры увеличивают эмоциональную силу влияния ковров. Художественные элементы на коврах отображают раннее религиозно-мифологическое представление нашего народа. Как и художественное строение каждого ковра так и каждый узор имеет смысл и толкование. Эти ковры увековечивают в себе живую природу местности на языке многоцветовой палитры и узоров местами среди озёр, местами в виде раппортов создают гармонию и показывают как уберечься от нечистой силы, благодать и изобилие, символические знаки сотканные как символы святости, «рог», «ножницы», виноградные листья, цветки, верблюд, двухголовые мифологические птицы с коронами, «дракон» и другие легендарные образы. В Губинскую ковровую школу относятся также ковры сотканные азербайджанцами живущими в сёлах и в древнем Азербайджанском городе Дербенд.

THE CARPET OF GUBA

Verdiyeva Esmira Huseyn

Summary

Classic carpets included in the Guba group stand out for their compact compositions. Some oblong carpets woven in Guba are decorated with rhythmically repeating sprinkle ornaments. The carpets of Guba have different patterns. These wonderful patterns add to the emotional impact of carpets. Decorative elements on the carpets reflect the early religious-mythological and mystical ideas of our people. Just as each carpet has its own artistic structure, each pattern has its own meaning and interpretation. This is the living nature of the place with the language of colors and patterns, the symbolic signs “horn”, “migraz” (scissors), grape leaves, flowers, “sacayagi”, camel, two-headed, mythological birds with crowned heads, “dragons” legendary characters, etc. with the language of subtle loops, sometimes surrounded by lakes, and sometimes repeated in the form of rapports, creates harmony. Guba carpet school includes carpets woven by Azerbaijanis living in the ancient city and villages of Darbend, Azerbaijan.

Rəyçi: Elnarə Abdullayeva

Təsviri incəsənət kafedrasının 14 iyun 2023-cü il tarixli iclasın 04 sayılı protokolu

Daxil olma tarixi 22 iyun 2023-cü il